

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 10 К., 10 Мар., 2 Дол., 4 рублі,
піврічна 5 К., 2 рублі, квартална 3 К., 1·20 рублі. ∴ Ціна
сього числа 30 сот., 10 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Волод. Біберович.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

III. рік. Ч. 25—26.

Відень, 26 марта 1916.

Ч. 85—86.

Купуйте в адміністрації нашої часописи **Кобзарь Т. Шевченка**
в двох частях, брошуровані примірники по 1 К, оправлені по 1.40 К.

Сліпі і прозрілі.

Під заголовком „Сліпие и прозрѣвше“
подала „Рѣчь“ у ч. 50 з 20 лютого статю
„Южанина“, з якою в головних основах
познайомлюємо отсе наших читачів.

Останні дні принесли ряд нових, дуже характеристичних фактів з громадянського життя України, що заслуговали б на поважну увагу з боку кругів, заінтересованих українським питанням, а між ними, думаємо, також з боку поступової більшості нашого народного представництва.

Недавно тому на зборах золотоніського й лубенського земств полтавської губернії піднято й корисно порішено питання про необхідність завести в місцевих народніх школах навчання в українській мові, бо се одинокий спосіб піднести культурний і економічний рівень країни. На днях піднесено те саме питання, тільки в значно ширшій розмірі, на чергових зборах полтавського губерньського земства і, що найцікавійше, підніс се питання не „революціонер“, не „мазепинець“, а гласний-депутат М. Коваленко, що сидить на правих лавках у полтавськім земстві та Державній Думі. Мотивуючи свій незвичайний виступ в обороні прав української мови, зложив Коваленко перед земськими гласними свого роду сповідь, яку наводить „Рѣчь“ за „Южн-им Кра-ем.“

У своїм мотивованню зробив Коваленко два застереження. В першій зазначив між иншим, що при розгляді піднесеного питання треба виключити всяку політику, а розбирати справу тільки з педагогічного й культурного становища. „Моє друге застереження — говорив М. Коваленко — ось у чім. Був час, коли я відносив ся негативно до заведення української мови до початкової школи, але тепер мої погляди дещо змінили ся почасти з тільки що наведених мотивів, почасти з інших причин. Ви приложили багато праці до збирання українських орнаментів; ви енергічно відкопували пам'ятники давньої народньої творчости; ви зорганізували цілу сітку шкіл дрібного промислу, в яких населення вчить ся робити різні вироби в українськім стилі; ви вибудували вкінці будинок, котрим усі одушевляють ся, в давнім українськім стилі; ви заснували музей, котрий

займає перше місце серед провінційальних інституцій того роду та в котрім безліч виробів в українськім стилі. А чейже всі ті предмети, на які ви звернули стільки уваги, се тільки зверхні прояви народнього духа. Так, невжеж ми не присвятимо бодай стільки уваги тому, що творить істоту народньої душі та що висловлене в мові? Що торкаєть ся мене, я не міг зупинити ся на половині дороги і, коли й змінив я свої погляди на ролю української мови в нашій школі, то тут винні в значній мірі ви, панове.“

І дійсно в дальшій представленню своїх нинішніх поглядів на українське питання Коваленко не зупинив ся на половині дороги, а дуже докладно розвинув ряд поглядів, що переконуючо доказують необхідність не тільки навчання в українській мові бодай протягом двох перших літ народньої школи, але й викладання української мови як предмету в середніх наукових заведеннях і засновання кафедр українознавства на університетах. Вкінці підчеркнув Коваленко тяжке положення депутатів Державної Думи, уроженців України, котрі при дискусіях про українське питання приневолені мовчати, не маючи від своїх виборців відповідних директив. Таких директив і дожидав бесідник від ухвали полтавського земства в справі питання про українські підручники в народній школі.

Заява Коваленка, ще рік тому неможлива в устах людини його переконань, не стрінула на земських зборах опозиції щодо своєї істоти й се треба вважати так само дивним явищем, як і самий факт промови правого депутата в обороні української шкільної науки. Одначе земські збори показали ся все-таки менше рішучими, ніж Коваленко, та в своїй ухвалі, хоч і незначною більшістю, признали широке поставленне питання не на часі й ухвалили „зупинити ся на половині дороги“, поручивши управі виробити для народньої школи полтавської губернії підручники мішаного типу: в московській мові, але з поясненнями по українськи та з прикладами з оригінального тексту українських письменників...

Зроблено дуже малий ступінь, але в потрібнім напрямі, що найважнійше, зробили його місцеві люди, близькі до народу та його потреб, передумавши питання в його цілій широті і на основі важких аргументів, представлених компетентними в шкільній справі особами. Що-ж стало ся далі? А далі вже пішли найзвичайніші факти російської дійсности: ухвалу губерньського земства, як і попередні ухвали двох повітових земств, скасувала відповідна власть на сій основі, що земство в данім разі вийшло поза межі його компетенції. Удержувати народні школи земство може, видавати на них народні гроші повинно, контролювати стан шкільної справи — має право та має до розпорядимости для сього законні органи, але дискутувати над поправою системи навчання при помочи рідної мови учеників земство не має права . . .

Другий великий факт громадянського життя зайшов у Катеринославі: ухвалою губерньського „присутствія“ замкнено на все місцеву українську організацію „Просвіта“, останне з просвітних товариств, що повстали в період 1905—1906 рр. на території України. Більш ніж 10 літ працювала катеринославська „Просвіта“ на очах адміністрації, витворивши собі честь і славу своїм культурним впливом серед місцевого культурного селянства; філії, відкриті „Просвітою“ по селах, грали ролю народніх домів і яко такі служили для сільського населення центром культурних розривок і духового життя, позбавленне котрого зоставить у місцевій селянській обихідці велику й небезпечну пустку. Що її може виповнити панство й газард, се очевидно не лякає нікого: що-ж, — тоді пороблять відповідні міри . . . Яка дійсна причина замкнення „Просвіти“, трудно сказати, — а зверхнюю причиною, як говорять, був один старий документ, вивезений відповідними властями зі Львова, а саме — підписаний деякими членами „Просвіти“ пять літ тому назад привіт

українському парламентарному клубови в Відні з приводу більшої енергії клубу в боротьбі за український університет у Львові. Де-ж властиво тут вина? Те, що звернули ся до віденського парламентарного клубу тоді, коли ще не було війни з Австрією, ледви чи більше злочинне від того, що відомі думські лідери звернули ся до німецького цісаря. Може було злочином спочувати заснованню українського університету? Але чейже ходило про університет у Львові, на австрійській території, — а в відносинах до чужих держав, думаємо, повна воля виявляти навіть найсвобільніші бажання. Але колиб і дійсно документ, добутий катеринославською адміністрацією, мав злочинний характер, то звідси простий висновок, — що ті, котрі підписали ся під ним, підлягають законній відповідальности. Замість того винником роблять ціле товариство „Просвіта“, в його цілости, яка й караєть ся гостро, та ледви чи справедливо.

Наш показчик ще не вичерпаний. Протягом останніх днів вийшов розпорядок закрити „на цілий час воєнного стану“ видавання в Одесі українського місячника „Основа“; усеїло вийти три книжки журналу, але його дальшому існуванню рішено положити кінець . . . може для наглядної ілюстрації одного з пунктів програми поступового бльоку . . .

Таким робом перед нами два цікаві явища, звязані з українським питанням: давнійші антагоністи українства з громадянських кругів прозрівають і виступають в обороні його змагань, а тимчасом офіціальні круги подавньому вперто воюють з українським громадянством, нищачи всі паріетки української національної культури. Сподіваємо ся, що Державна Дума заінтересуєть ся перечисленими фактами та попробує переконати правительство про необхідність змінити нарешті сей дивний і зовсім недержавний погляд на українське питання.

Листи з Німеччини.

III.

Берлін, 5 марта 1916.

(*Всенімці. — Їх становище в німецькім суспільстві. — „Фантасти.“ — Всенімці й імперіялісти. — Всенімці й українське питання. — Соціалні демократи, їх розпад на два табори.*)

В моім першім листі я згадував про те, що „імперіялісти“ дуже багато прислужили ся для української справи тим, що вибили пролім у бісмарківській идеології. Одначе імперіялісти мали в німецькім суспільстві могутніх попередників, а протягом сеї війни помічників у таборі „всенімців.“

Всенімців можна назвати першими німецькими імперіялістами нашого часу, хоча вони виступали тай виступають під иншим стягом. Бо всенімецька ідея — се далекосягаюча експанзія німецького національного елемента в сполуді з великодержавним становищем Німеччини й тому не дивниця, що всенімці вже давно передтим виступали з домаганнями, які тепер найшли свій вислів у публікаціях імперіялістів. Павла Рорбаха, Дітріха Шеффера, Рінке й инших давно вже передтим випередив К. Вінтерштеттен („Berlin-Bagdad, neue Ziele mitteleuropäischer Politik“ якого появило ся саме в 15-ім виданню!), Ернст Гассе та Франц Келер. Особливо пильне слідженне східного фронту, де Німці мають стільки своїх

розкинених кольоній, та вказуванне на російську небезпеку є з точки погляду німецьких інтересів виключною заслугою „всенімців“, дарма що їм сього признати не хочуть, а їх самих уважають за „фантастів і провокаторів.“ Всенімцям судила ся та сама доля, що всім екстримно-національним елементам, які всюди бачать „небезпеку“ та закликають суспільність голосом Ксандри до вічної тривоги та бою. Очевидно з таким непримиренним становищем — непримиренним з існуючим станом річей — в'язеть ся також гостра й безпощадна критика офіціальної супокійної політики в часі мира, критика, яка ставить „критикоманів“ поза скобки політично-солідних партій і гуртків. Тай ще тепер, у часі війни, коли все настроєне на воєнну ноту, не бракує голосів, які всенімецьких політиків і публіцистів уважають за фантастів, а їх роботі закидають провокацію та „Kriegstreiberi.“

Одначе дуже помиляв ся-б той, хто думав би, що всенімці як крайня та проносована партія не мають впливу в Німеччині. Навпаки. З всенімецькими поглядами можна стрічати ся всюди, навіть і доволі високо, хоч всенімці носять на собі тавро екслюзивности. Бо „всенімцтво“ се не партія, хоч партійно з'організована, але движенне, суспільно-політична, національна течія, яка втискаєть ся в усі пори суспільства — більше або менше, залежно від загально-по-

літичних умов, в яких знаходиться німецька суспільність. В часі війни, загального національного напруження вплив крайньо-націоналістичної ідеї відбувається релятивно легко та широко, — в часі мира він знов упаде та замкнеться наче розбурхана ріка у своїм руслі.

В Австро-Угорщині дивляться на „всенімців“ доволі косим оком, бо німецько-державні всенімці се одинока партія (побіч католицьких клерикалів з табору „центра“), які стоять постійно в зносінах з своїм відомом поза границями Німеччини. Але війна навчила багато декого, — навчила і всенімців в їх відношенню до Австрії. Всенімці бачать тепер, що Австро-Угорщина потрібна як окрема славянсько-німецька держава задля сконсолідовання біля себе західних Славян проти Московщини, — роля, яку Німеччина як по своїй політичній суті чисто-німецька держава (а такою по волі Німців вона має й зостати ся!) сповнити сама не може. Таке становище займає між иншим Франц Келер (Franz Köhler: „Der neue Dreibund, Ein politisches Programm für das gesammte deutsche Volk und seine Freunde“, München, 1915), а навіть уже згаданий К. Вінтерштеттен, дарма, що сей останній все ще бавить ся несповнимом мрією повороту часів франкфуртського парламенту!..

Єсть там в основних змаганнях також нота, яка дуже далеко йде з точки погляду „всенімцтва“, а яка неповні відповідала б і нашим змаганням на далеку мету, та про се як пересадне й надто відстале від природного ходу річей не слід тепер говорити. Не одно людина думає, та, думаючи, пересаджує, а дійсне життя з своїми невимолими правилами йде та піде своїм шляхом.

Всенімці займають ся дуже живо також і нашим українським питанням — більше навіть ніж імперіялісти — і вони при своїй енергії, широких зв'язках і вмільости говорити до своєї суспільности багато причиняють ся до того, що наша справа стає в Німеччині щораз більше і справді популярною.*

Антиподами імперіялістів і всенімців є німецькі соціальні демократи. Кажу: німецькі соціальні демократи в значінню державно-німецькі (reichsdeutsche), бо становище австрійсько-німецьких соціальних демократів в українській справі значно відбігає від становища їх державно-німецьких товаришів. Такий напр. Пернерсторфер, віцепрезидент австрійського парламенту, вже кількома наворотами дуже енергично обстав за нас (напр. у „Berliner Tagblatt“ з нагоди виходу першої книжки Донцова), а щойно появилася в „Die neue Zeit“ полеміка Пернерсторфера з товаришами з Німеччини, яка дуже рішучо стає в обороні наших національних змагань. Дяка йому за се!

А в тім справді се „mirabile visu“, що стало ся загальом з німецькою соціальною демократією протягом війни. Очевидно не можу вдавати ся тут в основний розбір ідейних і фактичних криз німецького соціально-демократичного табору, бо се виходило б поза рамці мого завдання в сих інформаційних листах. Та скажу лише дещо для тих, що справою соціаль-демократизму спеціально интересують ся.

В головних обрисах зазначив ся розпад соціальної демократії Німеччини на два великі табори — націоналів і вірноконституційників. Се номенклатура моя, бо вони так зовсім не називають ся, але вона відповідає дійсности. Під

„вірноконституційниками“ я розумію тих провідників і теоретиків соціальної демократії, які зостали ся вірні партійній конституції в її теоретичних основах, — значить у розумінню всіх проявів національно-суспільного й міжнароднього життя як виключно класової боротьби та в інтер-націоналізмі. Перше становище ставить інтерес робітничої верстви поверх інтересів суспільства як нації, — друге становище (яке є лише логічним висновком першого) бачить передовсім солідарність робітничої верстви як головний для соціальної демократії момент в регулюванні міжнародніх відносин в інтернаціональній політиці. Треба зазначити, що саме війна та щойно війна виказала в усій наглядности мильність теоретичних основ сього другого „вірноконституційного“ табору, а саме перевагу націоналізму як вислову спільних і загальних інтересів народнього організму над класовістю та вимогів національної сили й експансії назверх над чисто класовою міжнародньою орієнтацією. Ось що каже напр. один з соціально-демократичних теоретиків Бурхард на згадану тему: „Соціална демократія звелася протягом війни на нінацо („hat abgedankt“). Вона голосить тепер робітникам, що нема вже партій, що робітники мають зложити оруже класової боротьби на час по війні та йти з одушевленням у бій за вітчизну, бо є й такі батьки соціалізму, які голосять, що робітники ще більше зв'язані вислідом війни, ніж капіталісти... Що-ж з сього правда? Чи правда те, що голосила соціална демократія перед війною, чи те, що в часі війни після 4 серпня? (Burchard: „Vor und nach dem 4 August 1914“).

За представників обох сторін, що формують ся в такі противні табори, можна б у Німеччині в теперішню хвилю вважати з одного боку д-ра Ленша („Die deutsche Social-Demokratie und der Krieg“), Фендріха („Der Krieg und die Social-Demokratie“), Вольфганга Гайне („Kultur und Nation“), Кольба („Die Social-Demokratie am Scheidewege“ — дуже интересна з боку теоретичного для тих, що питанням соціальної демократії спеціально займають ся!), Давіда („Die Social-Demokratie im Weltkriege“ — неменш важна!), Геніша (Hänisch: „Krieg und Social-Demokratie“) та Парвуса (зложив уже в часі війни свій окремий орган у Мюнхені „Die Glocke“), — а з другого Бернштайна, Кавтського („Die Internationalität und der Krieg“), посла Лібкнехта та найкрайніших Мерінга й Розу Люксембург, часопис яких „Das Internationale“ уряд застановив зараз після появи першого числа.

Для нас, Українців, з нашого національного боку поділ соціальної демократії Німеччини на згадані два табори не має якогось окремого значіння, бо в основі обидва табори є для українського питання в нашім розумінню під теперішню хвилю неприхильні. Спір у соціально-демократичнім таборі Німеччини має своє джерело передовсім у внутрішньо-партійних змаганнях і відносинах, а в заграничній політиці він обертаєть ся кругом питання, чи соціална-демократія має напирати на швидке по можности заключенне мира („без анексії“), чи такого напору не робити. Тому навіть і найприхильніші нам одиниці зпоміж державно-німецької соціал-демократії радять російським Українцям добивати ся кращої долі в будучій Росії вкупі з соціал-демократіями инших поневолених народів, а поза тим менш-більше загальний погляд на українську справу дає Кавтський, який в щойно-виданім своїм критичнім творі „Die Vereinigten

* З табору всенімців вишла теж м. ин. брошура Келера: „Die Ukraine.“

Staaten Mitteleuropas“ (Stuttgart, 1916) каже на сю тему ось що: „В Українців (Кавтський зве їх правильно: „Klein-Russen!“) стоїть справа так, що ще не знати, чи вони є самостійною окремішною нацією, чи ні, чи їх мова зостанеться тільки нарічем так, як „plattdeutsch“ або „schwizerdeutsch“, чи навпаки розвинеться як самостійна літературна мова. Правда, письменна російська мова справляє деякі труднощі українському мужикови, але такі-ж труднощі робить вона й московському мужикови. Обидві мови стоять до себе так близько, що українські письменники, як напр. Гоголь, свої найзнаменитші твори встигли написати саме в московській мові“*.

Читаш отсю балаканку Кавтського й очам своїм не

* Стор. 30.

Тарасъ Шевченко.

Не падна твоя духъ. Ни крѣпость, ни затворъ
Сломиха въ тебѣ блѣна по страдаща Украина,
И въ днитѣ минали запрѣлъ унесенъ взоръ
Ти родна бѣднина съзираше омайна.

И растна вѣрата прѣдъ жаждаша очи
Ведно съ безсмъртнитѣ на Днѣпрѣ завѣти,
И слухаше вездень потайно какъ бучи,
Разпѣнилъ той води въ безкрайна ширь разлѣти.

... Украина волна е! Безгрижна ты е вещь!
Срѣдъ нея въ миренъ трудъ оре и сѣй народа.
И твоята пѣсенъ се разниса на далечъ —
Прѣзь робство химнѣ подетъ за ганана свобода...

Но ей пазача... Вигъ. И виждашь ти тегла,
И жиливий камшикъ, и тежката мотика
Па грѣбъ прѣвиешъ пакъ... (Великитѣ дѣла
Твори ги само тукъ неволята велика!)

Ала сѣдбата си горчива не проклѣ:
Тя капка е въ море прѣдъ роднитѣ неволи!
И пѣ, и плака ти за равнитѣ поля,
И за народа клетъ се въ тежко робство моли.

И днесъ слѣдъ вѣкъ — въ борби и въ сълзи
[микатъ вѣкъ —

Духа ти буни ощъ, гори и вспламенява:
Украина помни своя Богочеловѣкъ,
Украина себе си чрѣзь него поздравява!

С. Чилингировъ.*

София, 9. II. 1916.

* Визначний болгарський поет С. Чилингиров написав отсей вірш для святочного числа „Вістника“ в честь Шевченка.

віриш, що ось таке можна написати після Котляревського й Шашкевича, Шевченка та Федьковича, Франка та Коцюбинського! Ба, та лишім літературу, але як далеко при таким розумінню річі в Кавтського й йому подібних до самостійної України!

По всьому видно, що в німецьких соціальних-демократах ми не матимемо в рішаючий момент помічників нашої національної справи. При тим же замітно, що в своїм становищу до української справи — до речі кажучи, подібно як і в багатьох інших справах відносно до теперішньої війни й її евентуальних цілей — державно-німецькі соціальні демократи сходять ся в цілості з деякими німецькими строго-консервативними кругами, які вважають теж українське питання — бодай „наразі“ — за „мрію“, якої не здійснити!

Др. Евген Левинський.

Тарас Шевченко.

Всесильний був твій дух. Ніякії тюрми
Не омертвили в нім любови до України;
Ти бачив як пророк з глибин важкої тьми
Будучі ясні дні невольної країни.

Ти вірив в те, за чим твоя душа тужила,
І вірив в заповіт відвічного Дніпра;
Як пристрасно твоя душа той шум любила,
Що плив неначе клич з Дніпрового нутра!

„Україна вільна! Конець її недолі!
Вже хліборобський плуг блистить упяць полями.
І гордо линуць в даль твої пеани волі,
Що їх ти виспівав, як мучив ся тюрмами!“

Ось так Дніпро... Та — чуй! Жандарми, крик і
[кнуті...
Се — гноблений народ і мука і насила!
Про великанський чин, про свободу — не чути...
Нехай що і тюрма героїства сотворила.

Та чорную судьбу свою Ти не прокляв,
Бо проти люду мук — Ти бачив в ній краплину...
Ти про безкрайній степ крізь тихий плач співав
І за нещасний люд молив ся без упину.

Та хоч сто літ борби вже лине в вічні тіни,
Ти наче полумінъ запалюеш й гориш:
Ти божественним став для всеї України, —
В Тобі вона себе з поклоном здоровить!

С. Чилингировъ.

З болгарського рукопису переклав
Остан Грицай.

Памяти Петка Тодорова.*

З Петком Тодоровим бачився я тільки один раз у життю. Давно се було. Я був тоді студентом на чеській університеті в Празі. Тут були тоді студенти всіх славянських народів і всі вони мали свої студентські товариства. Москалі мали свою читальню „ім. Толстого“, Словінці „Ілірію“, Словаки „Ватру“, Серби „Шумадію“, Поляки „Огніско“, Болгари „Седянку“.

Ми, Українці з російської та австрійської України, що вперше тоді приїхали в більшім числі до Праги, мали також свою „Українську Громаду“.

Одного дня дістала наша „Громада“ від болгарських товаришів запрошення взяти участь у вечері, який устроювала „Седянка“ в честь свого найбільшого поета Петка Тодорова, що тоді на декілька днів загостив до Праги.

Як голова „Громади“ був я з нашою делегацією на тім вечері. Збори були в ресторані „Графа“. Коли ми там прийшли, були вже там присутні всі болгарські студенти та збирали ся делегати інших славянських студентських товариств.

Ми чекали всі на поета.

Прийшов. Довга постать з прегарно лагідним Христовим лицем, довгою русавою бородою, добрими синіми очима. Витав ся щиро-сердечно з усіма, а коли прийшла черга на нас, поет обняв нас з радісним окликом: „Ох, як тішу ся, що бачу Українців, я знаю вас тільки з літератури. Я-ж саме перекладаю на болгарську мову вашого Стефаника, якого я так полюбив.“

— А знають про нас Болгари? — питаю поета.

— Майже нічого. У нас, бачите, вчать у школах історії з російських підручників, а в них, розуміть ся, нічого про вас не написано. Ми знаємо, що є „Малороси“, що був великий „малоруський“ поет Т. Шевченко, але що се окремих від московського український народ, котрий має свою історію, культуру та літературу й хоче мати свою політичну самостійність, про се все ми нічого не знаємо.

* Болгарська невелика ще література понесла в останніх часах три великі страги. Вмер Пенчо Славейков (1913), за ним пішов Пею Яворов (1915), а тепер із Швейцарії прийшла громовая вістка, що скінчив житте П. Тодоров, один з найкращих приятелів українського народу.

А професор Михайло Драгоманов, один з найбільших наших учених істориків, що був у вас на вашім університеті, не залишив ніякого сліду? — питаю далі.

Зоставив і дуже глибокий та поки-що на жаль тільки серед гурту своїх студентів, — ширший загаль його не знає.

Ми довго ще говорили. Поет оповідав про Болгарію, про її відродження та сучасне життє. Його гарне та зболіле обличчя оживило ся, коли про се заговорив, а говорив так гаряче, так щиро, що видно було, що говорив не з обовязку не з вічливости, а тому, що дуже любить се, про що говорив.

Втім один із болгарських студентів сів до паніна. Поплили якісь дуже народні та незнані мені акорди. „Хоро — хоро“ — залунало по залі. Наче електрична течія перебігла по тілі поета.

„Се наш національний танець“ — крикнув Петко, скочив з крісла, потягнув мене за руку та ми стали в довгим колесі тих, що танцювали. Танцювали разом Серби та Болгари, Українці й Поляки, а далі Словаки, Словінці, Хорвати, Москалі та Чехи.

Поет проводив „хорови“, він і затягнув також першу пісню. І поплили тужні народні болгарські пісні.

Перший раз бачив я і танцював тоді „хоро“.

Пізно, мабуть уже над раном відправлялися ми його до дому. Всею дорогою ішов він зі мною і знову говорили ми про Болгарію й Україну та про їх долю. Прощаючи ся, несподівано поет задеклямував одну строфу з Франка:

*„Розібемо скалу, роздробимо граніт,
Ми кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прійде нове життє, добро нове у світ“.*

Та будь здоров. До побачення в Болгарії!

Я приїхав до Болгарії, та Петка Тодорова вже тут не було.

Софія, 29 лютого 1916.

Лев Ганкевич.

Хрести.

Лісесті взгіря Карпат затіюють густими борами бистрі води Прута й багате підгірське село Л. в надвірнянській окрузі, що розложило ся по обох боках ріки. Ліси тут переважно листкові: дуби, буки, береза та ліщина. А вище них почувеш запах ялівцевої живиці. Здасть ся тобі, що входиш в якусь затишну святиню, отінену вічними гаями, овіяну запахом святого кадила... Поважно шумлять дуби й росли берези, перешіптують ся про незнані нам тайни... А повага таємничого їх говору уділюєть ся твоїй душі, врочистістю наповнює твоє серце, дивним забуттем уповиває твої нерви. — Поважні дуби глядять гордо в діл на пінистий Прут і на тонкі лози в лугах, що гнуть ся від вітру: свідомі того, що є сторожами входу в могутні верхи Чорногори.

Чи-ж смів би ти подумати, що найдесть ся зухвалець, котрий заколотить їх відвічну тишу й сягне безправно свято-тацькою рукою, щоб зломити їх могутне гилле? Чи-ж смів

би ти повірити, що їх урочисту повагу розвіє колись злобний сміх підлого розбишаки?... А все-ж так стало ся! Недавно ще горіло тут криваве пекло, що сушило мох і ніжну травичку ліса, а середину лісової святині прорізували свисти смертоносного олова і стали. — Та буря проминула. Зостали ся тільки повалені пні столітніх дубів, зостали ся рани в землі, що зіваяють... І ніхто не береть ся їх лічити, ніхто не витягає з них заліза, ні трійливої міді.

Зостала ся також коло п'ятсот метрів довга могила, що, наче пухлина на тілі людини, тягнеть ся збочем гори! Вона ще свіжа, ледви вкрита травичкою й жовтим листем... А на обидвох кінцях того незвичайного гробу стоять два високі хрести, вироблені з галузей повалених гарматними кулями дубів. Химерна доля судила їм стояти на сторожі костей тих самих людей, що немилосердно звалили з ніг їх батьків... І здасть ся тобі, що чувеш стогін дубів, що падають,

зонок ранених беріз, плач пошматованої землі... А слова, що виходять з уст старого селянина, дзвенять жалем, риданням і жахом у твоїй душі, а його дивно спокійне оповідання видається тобі неймовірною казкою. А він глянув на дубові хрести та, глядячи десь у далечінь, говорить, наче не до тебе:

— То було при кінці мая минулого року. Ми з радісним дожиданням виглядали приходу австрійських військ і тішилися, що гарматні стріли чути все докладніше, а вороги з кожним днем утікають. Нарешті опустили Москалі й наше село, а у стіп лісистого „Ділу“ лишили задню сторожу, понад тисячу салдатів, що за всяку ціну мали здержувати як найдовше австрійські війська, щоб дати змогу своїм утекти ціло. — Останню ніч провели вони в селі та рабували й нищили, що попало. Мабуть прочували, що се їх останній празник...

Коли рано на другий день підсунулися під гору, посипався на них нечайний град куль. Се була передня сторожа австрійських військ, що за ніч успішно належито укріпитися, й, невидна для ворога, засіла на його шляху. Зачала се страшна стрілянина. Австрійців було втричі менше, ніж ворогів, які наборзі покопали собі рови та стріляли до Австрійців з долу. Вони мали ще й дві гармати, протилежно Австрійці на горі стріляли тільки з крісів. Бій тривав до вечера. Жадна сторона не уступила. Ввечері прийшла ворогови поміч, завбільшки одної тисячки. Вони дістали приказ узяти приступом гору й полонити австрійську сторожу. Коло десятої год. ввечері пустилися вороги збитою лавою в гору. Австрійські жовніри повитали їх градом куль, а коли то не помагало, вискочили самі з ровів і кинулися на ворога.

— Австрійців не було вже більше ніж чотириста. Зачався страшний бій на ножі. Оклики „ура“, що залунали по горах, збудили ціле село. Відважніші селяне пішли придивлятися битві, за що багато з них заплатило своїм життям. Затятий рукопашний бій тривав коло пів години. Австрійці, наче та лавина, летіли з гори; один поривав за собою декількох ворогів на багнет — і сам гинув від їх штиків. Пробитий смертельно, падав на землю, а в судорогах конання завдавав ще й своєму убійникови смертельний удар. — Ради обох сторін стали на очах рідшати; число ворогів було вже рівне австрійському. Та з них zostалися найзавзятіші: ніхто не думав піддаватися противникови. Вони вже билися тільки одинцем: здорові добивали ранених; ранені, причаївшися, стріляли ще в здорових, кляли їх трупом — і самі гинули від впливу крові... Тим робом лягли всі — вороги й Австрійці. Коло півночі крики затихли; тільки переразливий стогін смертельно ранених наповняв гори та стелився селом.

— В живих zostався тільки один Австрієць; він ледви держався на ногах від втоми по страшнім бою, пустився в село, щоб зібрати людей до помочи в похоронах своїх товаришів. Коли він так ступав по купах трупів, вирвалося з його грудей тяжке зітхання й він промовив: Боже, Боже, помилуй нас!.. Як тільки се вимовив почув за собою кроки людини й оглянувся. До нього надбіг один російський салдат і, кидаючи на шию австрійського вояка, сказав, ковтаючи сльози:

— Брате! Я також zostався живий, одинокий з своїх товаришів. Бачучи тебе, причаївся я за купою трупів,

хотячи й тебе вбити як свого останнього ворога. Та коли я почув, що з твоїх уст вишло важке зітхання й ти призвав Бога на поміч у моїй рідній мові, я отямився й каюся тепер свого наміру. Роби зі мною, що хочеш, — ти побідив мене словами. Я поважаю тебе, як і твоїх товаришів, що, втричі слабші від нас, зуміли додержати нам пари в кривавім бою. Бачу, що ти син того народу, що й я — ти мій брат — і я хотів би з тобою помиритися. Зрештою вільна тобі рука, — я твій полонений. — При тих словах кинув солдат свій кріс до долу й, заливаючися слізми, заридав: Боже, Боже, за що нас так каравеш?.. На те відзивався австрійський вояк: — Сам Бог дозволив нам обом вийти живими з тої страшної різні. Тож передусім прислужимся по божему своїм поляглим товаришам... Обидва виробим по одному хрестови з отсих повалених дубів і zostавмо їх на полі бою, щоб їх завтра селяне поставили по боках спільного гробу наших друзів, бо похоронити їх ми не в силі...

— Як стій кинулися вони обидва до дубів, що лежали, та стали шаблями й рикали вигадувати хрести своїм братам. Не минуло й дві години, як хрести були готові. Вони положили їх побіч себе на виднім місці, а самі, клячучи, щиро молилися. По молитві сказав російський Українець до галицького: Я готовий, веди мене до свого війська!

— Ні, брате, сказав на те Австрієць, — ми тепер обидва рівні силою, обидва пережили таку страшну хвилю, — не годить ся мені брати тебе в полон. От ліпше підеш ти до своїх і повідомити рідні твоїх братів про їх загибель. Се саме й я зроблю. Іди, нам противні дороги... — Вони попрощалися й розійшлися до своїх.

Сонцю, що сходило, представився страшний вид. Ціле збоже гори було злите кровю, вкрите трупами. Під горою стояли ще дві опущені гармати — нікому було їх обслужувати. Вже не було чути людського стону — знак, що всі мертві. А наші люди, що всіх хоронили, нарахували три тисячі трупів. Вони скинули їх у довгу спільну могилу по екзоні гори, а на обидвох її кінцях посадили дубові хрести, вироблені борцями своїм братам. Ту могилу вважають за закліату, — люди обминають її з тривогою. Говорять, що в місячну північ устають усі борці з могили й починають бій наново. І знову летить кров і падають трупи, а звук ударів їх кістяків наповнює гори грозою...

Наче приголомшений слухався страшних слів. Твоє серце кривавить ся, а душа плаче від болю. І подвійно дзвенить у твоїй душі стогін повалених дубів і плач ранених берізок... Ти чуєш їх жалісний шепіт у тінях ночі:

— Плачуть дубові хрести, —
Сльози їх зрошують могилу...
Шумить нічний Прут по камінню,
А шум його, то ляска скарга серця...
Стогне гора, ридав земля кривава,
Її тисне тягар людських костей...
Зойкав ліс і квилить бір широкий,
Його квилінне — елегія безмірного жалю...
А лист трясеться, мовчки шепче сам з собою...
Три тисячі, три тисячі зірваного квіту, —
Три тисячі вдовць і матерей плачущих, —
Скільки тисяч ісерит — дітей бездомних...

А шепіт той будить поляглих борців. При світлі місяця встають вони з могили; в фосфоричнім сьайві їх костей відбивається їх кривава стать... Легкий вітер колише ними та зганяє їх в одну громаду. І здається тобі, що чуєш шепіт їх тайних нарад... в обіймах смерти поєднаних братів...
У. С. С. Юра Шкрумеляк.

Наш альбом.

Іронія.

У золоті до сну заходить
Чарівне сонце... Осінь
Политі кровію поля
І по руйнах мари водить...

Літає смуток над ланами,
Стежками наша скара йде,
Вселюдські болі в дадь несе
І сів чорними полями...

І ясні мрії нас кидають...
Серед нарікань і квілінь
Надії без сліду зникають.
Ідуть, ідуть — у далечинь —
І нам, немов на глум, мліають
Отрую болісних вражінь...

У. С. С. Юра Шкрумеляк.

Зневіра.

У день зневіри мовчки йде до мене
Сонна мара —
І шепче: Ти покинь життя шалене,
Нехай щеза!..

А в чорну ніч по моїй хаті бродить
Демонів царь...
— Вживай життя, — воно лиш раз приходить,
Як царський дар!..

Й лякають так мене Демони вічні —
І їх юмон, —
Не знаю я, чи брешуть Духи нічні,
Чи денний Сон...

У. С. С. Юра Шкрумеляк.

Допит стрільця.

Був їх в повній зброї хлопів чотири, —
Він сам один. Взяті. Ведуть до квартири.

„Де курінь твій тепер? Говори!“ — „У полі...“
„Як і яким шляхом йде? Кажу!“ — „До волі...“

„Скільки оружя і людей?“ — „Не багато.“
„Хто веде, який лад, як воюють?“ — „Завзято.“

„А, мудрагель! Мудрагель! Послухай, — раджу,
Правду скорійш ти нам говори!“ — „Не зраджу.“

„Ах, ти хахол! Ти чорт! Хиба-ж я не маю
Петлі на карк твій твердий?!“... „Знаю, чекаю“.

Богдан Ленкий.

До дівчини.

Як весна розсіє квіти
По долині,
Так задай мене, мій світе,
В тій хвилині;

Першу стрічу, щастя хвилі,
Дні розстання,
Наші мрії буйнокрили
І змагання.

І піди у той садочок
Там на горі
І цвітистий звий віночок
Ще до зорі.

І піди у ранці рано
Гень по полі,
Мошлок понасипано
Там доволі.

Й на найменший і незнаний
Грїб—горбочок
Положи ти дар весняний —
Той віночок.

Та судьба й мене догонить
Деся в чужині,
Що ніхто з рідні не зронить
Слз по мині...

Василь Атаманюк.

Плач неба.

Що ти, небо, сівши ранком
Все роси,
За яким то так коханком
Ллеш слози.

Ой, я мало друзів мимих
Доволі:
Січових Стрільців в могилах
По полі...

Василь Атаманюк.

Мій спів.

Під голос труб, під пук гармат
Мій спів йде з передніх чат
І в світ несміло входить.
В царство краси, в книгу буття,
В тавмні сторони життя
Мене за руку вводить.

*І я живу уже не сам.
Мені цікавий хлоп і пан
І різная їх доля.
Для мене мобе в добро
І те, що в зло людей ввелó. —
Найбільше-ж моба воля.*

У. С. С. Лу. Лу.

На чатах.

*Я на чатах в вечір стою
І гордий я сам собою,
Що об грудь мою сталеву
Крушу силу металеву.*

*Я на чатах в вечір стою
Непривітною порою*

*І тїшу ся: Моя-ж сила
Ворога в бігу спинила.
Ворога в бігу стинила
І на голову побила.
За Карпат в Поділле тала,
Щоби слава не пропала.*

*Щоби слава не пропала,
Щоб вона нам волю дала.
І на славній Україні
Замвите квіт на руйні.*

*Я на чатах в вечір стою
І гордий я сам собою,
Що учасником я діла,
Щоби воля нам настїла.*

У. С. С. Лу. Лу.

Вісти з Волині.

Зачувати, що до ряду тих міст, які спалили російські війська ще тоді, коли уступали, належать між иншим два сусідні містечка Свинюхи й Торчин. Перше лежить в володимирській окрузі, друге в луцькій. Особливо дуже потерпіли Свинюхи так, що з цілого містечка лишило ся по оповіданням тамошніх людей ледви кількадесять хат. З того частину хат осїла тепер чужосторонна людність. Натомінь лишили ся люде в Коритниці, Блудові, Копитові, Пустомиті, Конюхах і инших селах свинюхівської волости. В Блудові й Копитові лишили ся навіть православні батюшки. Їх обох арештували були австрійські власти за якусь неконче важну причину. І коли о. Т. М. з Блудова, як зачувати, випустили вже австрійські власти й дали дозвіл на душпастирські чинности, то батюшку з Копитова відставили аж геть десь далеко.

Знаємо далі, що місто Порик з доокружними селами стоїть ціле й людність там по більшій часті зостала ся вдома, та про спосіб її життя під сю хвилю не маємо ближших відомостей.

Але вже не по раз перший мушу зазначити, що воєнна буря пірвала з собою найбільше православної людности, а тим самим українській справі заподїяла велику шкоду. Наслідки такого нечуваного виселення вже зовсім звісні; ясні й очевидні, на поталу українського народу здовж і вширш і на кождому кроці, куди повернете ся. Православна людність горнеть ся поволеньки до костелів, дає хрестити свої діти латинським ксьондзам, бо церкви пусті сумують. Як гриби по дощі, сходять непомітно польські школи... Вони ростуть так тихо, як росте трава на весну від роси й теплого сонця, польська робота випереджує саму українську думку. Такий стан застанете тепер на всіх просторах визволеної України. Я не розумію, чому так є, чому так бути мусить. Чи може наша політична репрезентація замало дбає, замало робить, або чи може замало знає, що тут робить ся?

Я хотїв знати правду, як живе нарід по селах, чи терпить біду від недостатку. Та на всі мої запити відповідь з різних сторін краю не така дуже прикра, як можна було сподівати ся. Хліба на полі було всюди подостатком, він пропадав марно на пні, або на пометі, як його заскочила

воєнна окупація центральних держав. Тож легко було людем приспособити собі на зиму. Деякі набрали собі таки немало всякого зерна, що вистало-б їм і на засїв і на прожиток аж до нового зерна, якби не воєнна контроля і ревірунок. Та все-таки ніхто не нарікає на недостачу бараболі, капусти і т. д. По містах випікають й досі булки, всякий хліб, ласощі, тощо, по селах стрічаєть ся доволі часто на столі хліб пшеничний і житній, якого напр. торік не був би здибав ніде в Австрії в тім часі навіть за найвищу конкурсову нагороду. Як відомо, був се головно хліб з кукурдзи чи кінського зуба, з домішкою картоплі, гороху, квасолі, бобу, полови, стоколоси, а навіть трачиння, такий кислий і такий крихкий, що годі було подати до уст, хоча жовтий, як віск. На весну був трохи ліпший.

Хоч хліб збирали і військові і людність, то все-таки половина його пропала, бо випасла худоба, змервили коні й люде. Ще нині здибаєте скільчене жито на пометі, решти кіп розметених по полі, або в довжезних окопах і земляних укріпленнях, де снопи з поля, присипані землею, служать за покрівлю всіх печер і криївок. Просо й овес поникло на пні, нерушені стоять лани бараболі.

З інтелігенції тут майже ніхто не лишив ся. Православного інтелігента можете шукати на Волині, як то кажуть, зі свічкою, а що найдете, порухаете на пальцях обох рук. Тут і там найдеть ся український дідич, властитель середньої посеїлости, хутора. В полуднево-західній стороні від Володимира, в Будятичах, проживає на своїй маєтности п. Б. з жінкою, а в Черняхові, у гарному поверховому будинку панство Т. Само собою розумієть ся, що й вони понесли великі шкоди. На очах щезло їм збіжжє, паша, живий інвентар, господарські знаряди, дороге домашнє уладженнє. З великих образів на полотні лишили ся поторощені рами, бо образи забрали культурні любителі штуки.

Відрадним обявом прихильности властей до тутешнього убогого населення являєть ся розпорядок, котрим допускаєть ся жінки російських резервістів, чиновників, державних слуг і загалом усіх пенсіоністів до участі в державних замогах. Відтепер жінка рос. салдата одержує 80 сотиків денно, а знов кожда дитина окремо 60 сотиків. Але ціла сума на кожду жінку з дітьми не може виносити більше ніж 30 К на місяць.

Про всіх пенсіонерів мовить ся загалом, що можуть дістати своє удержання (können ihr Gehalt bekommen), оскільки очевидно своїм поведенням покажуть ся гідними цього. Подання мають бути звернені до австрійських окружних команд, а свідчити за тим мають війти, жандарми, по містах посадники (бурмістри).

Але тутешня людність має ще одну велику просьбу: вона хоче духовників. Коли ви з'явите ся на селі й запитаете людей, чого вони хочуть, яку мають найбільшу потребу, вони відповідають вам одногосно: „Пришліть нам батюшку!“ Селяне кинуть ся вам показувати церкву, попівщину, захвалюючи, що батюшка мав би де помістити ся. Церква й попівство виказують найменше слідів спустошення. Се байка, що церковця неначе голкою наколена раз коло разу, відломком гранату вищербив ся десь мур у горішній часті. І се не шкодить, що просторе мешкання панотця замічене купами мерви. Вони все випрячуть і виміють, панотець застане все в найбільшій порядку. Вони вже про те постараять ся. І справляти нічого не треба. Церковні апарати, особливо нові й потрібні, вони поховали. Завагавши ся трохи, але пізнавши, що тут нічого боятися, бо мають діло з „своїм“ чоловіком, що сам дорожить їх святощами, відслоняють вам сховки, де й ризи й евангеліє й чаші й воздухи й шлюбні вінці лежать зложені. А вже найбільше зрадіють, як із святої книги почують знову слова божі й то читані по народньому. Дехто з них тямить сам, а декому ще батько-мати оповідали, що давно скрізь так читали та правили. „А моя мама так мовлять молитву. Вони дуже старі, їм років вісімдесят“ — підхопив мужик з боку.

Вони скажуть вам, скільки сіл належить до їх приходства, скільки дітей по селах нехрещених, а скільки „польські“ ксьондзи похрестили, та всіма способами будуть вас переконувати, як потрібний батюшка, колиб лиш він приїхав. Сяк чи так буде, але-ж на відході ви змушені приректи їм, що православний або уніятський батюшка (ім усе одно, аби лиш „свій“) — неодмінно приїде.

Дві українські школи на зайнятій Волині, на котрі маємо дозволення, одна приватна 4-кл. у Володимирі, друга державна в Луцьку, поки-що знаходять ся в стані народин. Тепер списуєть ся число дітей для перегляду, котрі кляси на початок одчиняти в Володимирі. II.

3 Волині.

Жовніри-Віденці залюбки читають про українське питання і обмірковують його. Заінтересованне велике. Наразі лише теоретичне, дасть Бог, колись може і в практиці стануть помічними. Річ наразі в тім, по моїй думці, щоб як найбільше

людей, Німців, Мадярів і ин. заінтересували ся українським питанням і гляділи на Україну та український нарід як такий, що має всі дані до самостійного життя. З розмови з ними виходить, що Україна мусить стати самостійна, бо в противнім разі Европа не матиме спокою. Я свято переконаний, що Україна по Дніпро стане вільною. Такий настрої, такі говори в нас, вояків. Москаль, хоч маси має, встояти ся не може.

З нашими людьми, українськими, галицькими робітниками, цивільними, обходять ся Німці гарно, до того ступня, що сивоголові діди називають їх батьками. Нема поштуркувань, нема нелюдських злобних епітетів. На все вирозумілі. Хоч не вміють порозумівати ся як слід з нашими людьми, тепер гармонія. Любо глядіти на спільну роботу наших і Німців. Наші люде, а було їх тут до шістьсот, багато навчили ся порядку та життєвих форм. Коли відходили від нас, то не в одного слідно було сльози в очах. Грімке було „Многая літа“.

Щодо місцевих Українців, то справа масть ся так: багато сіл Москалі попалили й багато людей з собою забрали. Зостало ся одначе досить, головно там, де ліси були. Ховали ся сердешні перед нагайками. Перечекали заверуху та до своїх хаток повернули. Мені стрічало ся бачити й говорити з людьми під Луцьком, то знов під Дубном, то знов коло славного відпустового містечка Почаїва. На жаль докладних відомостей — годі мені подати. Об'єктивно даючи суд, половина сіл знищених: вчасти спалених, а більше зрабованих. Люде спритні, проворні, обережні незвичайно й дуже ввічливі. Дарма шукати за такими деінде. Яко підводчик цілий день і другий буде їхати, але не видко на його лиці найменшого невдоволення. Треба подивляти терпеливість. Хати їх, що правда, в неладі побудовані. Причина — будова в ярах, на збочах. Порядку нема. В будуччині треба буде при відбудові сіл приноровити ту саму методу, що в Галичині.

Країна багата на урожайну землю, ліси, сіножати. Багато матеріалу до керамічних виробів. Між моїми людьми є такі, що задумують по війні заснувати тут фабрику керамічних виробів. Щастя Боже, підучать ся наші люде, то й самі далі вести будуть роботу.

Людність зубожіла, хоч і передтим не дуже заможна, хіба там, де чеські або німецькі кольоністи були. В Білгородці напр. коло Дубна стрічав я хліборобські машини у українських селян і криниці, будовані на повір'ю. А втім люде п'ють воду з потоків, як у Галичині ще перед 30 літами. Зубожілим, що не мають засобів до життя, приходить з помічу австрійська армія. Людей харчують з полєвих кухонь. Денеде, напр. в Луцьку, засновано комітет для ратовання людей, що дізнає рівнож підмоги в військових властей. III.

Представники Українських Січових Стрільців на зайнятих українських землях.

Від десятника Українських Січових Стрільців, Антона Володимира Кузьмича, кандидата адвокатури, записав др. Осип Назарук і подав у „Громадським Голосі“ ось що про подорож відно ручників Українських Січ. Стрільців на зайняті українські території:

„Нас девятьох виїхало зі Львова дня 7 лютого 1916 р. на Волинь з припоручення команди в цілі вербовання тамошніх Українців до Січових Стрільців. З офіцерів були: сотник Дмитро Вітовський, четарь Микола Саввич і четарь

Михайло Гаврилко (два перші галицькі Українці, третій родом з російської України). Крім того було нас 6 стрільців: я, десятник Романюк (матурист) і стрільці: Романків (студ. прав), Вовк (молодий селянин) і ще два, молоді селянські хлопці, назвиц котрих не знаю. Виїхали ми о год. 10^{1/2} перед полуднем зі Львова й, ніде не стаючи, приїхали до Володимира Волинського того самого дня о год. 10^{1/2} у ночи, значить їхали рівно 12 годин. Тут я, Романюк і Романків

висіли й удали ся до етапної команди, а наші товариші поїхали до Луцька.

Місто Володимир знищене тільки в ринку й то частиною, а саме в найкращім місці. Спалили ту часть козаки. Були-б і решту спалили, але люде, як оповідали нам Жиди, викупили ся готівкою. В місті рух значний, освітленне добре, газове. В місті є такі церкви: Успенська (катедральна), основана ще в 1160 р., дуже гарна й велика, її хрест звернений в напрямі на Київ, монастир Василіян з приходською церквою (де тепер мають помістити польську школу), церква Василівська, основана, як нас інформували, на спомин осліпленого теребовельського князя Василька, та церква св. Миколая. З духовенства лишив ся тільки батюшка Мойсевич. Вулиці широкі, є готелі й цукорні, один готель („Брістоль“) цілком порядний. Населенне говорить по українськи, навіть Жиди знають дуже добре нашу мову й дивували ся тільки, що ми, інтелігенти, говоримо „простою мовою“. Чути також мову жидівську, а декуди московську й польську. Ми переночували в кватирунковім уряді. В етапній команді були вже поінформовані про наш приїзд і заявили, що дістали припорученне помагати нам, і розглядають ся вже за більшим приміщенням для новобранців У. С. С. Офіцери Поляки. Ми при помочи їх уряду вишукали квартиру з 4 більших покоїв у домі якогось чиновника Новака, при вул. Дубенській (чисел на домах звичайно нема, зате є імя властителя). Дім був цілком порожній, уладженне одержали ми від кватирункового уряду. Першого дня відвідали ми бурмістра м. Володимира, галицького Українця, гімна. учителя з Рогатина, д. Гната Мартинця, надпоручника армії. Він прийняв нас у себе вдома дуже чемно й радо та поінформував нас про місцеві обставини. Увечері того самого дня прийшов до нас галицький Українець др. Пеленський, автор відомої праці про старинний Галич. Про наш приїзд довідав ся він від тамошнього Жиди Якова Гольдфарба, бухгалтера, котрого ми передтим зустріли коло магістрату з „Українським Словом“, яке він розпродував. Гольдфарб зараз звернув нам увагу, що є вже оповіщення магістрату в українській мові. Др. Пеленський поінформував нас, що в місті є тамошні дуже свідомі міщане, багатші люде, котрі дуже цікавлять ся українськими справами. Ми пішли з ним до одного такого міщанина (назвищ навмисне не подаю) та застали в нього українські книжки галицьких видань, часописи й загалом усе, що тепер у нас виходить, як також готове поданне в справі основання української школи; на се поданне зібрано опісля багато підписів; дозвіл на відкритте школи вже прийшов; школа буде на передмістю Риловичі (але дуже близько ринку). Як ми ще сиділи в того поважного міщанина, котрий приймав нас гарно, ввійшли в хату дві інтелігентні жінки й один мущина, також інтелігент, уже сивий, і привитали нас з порога словами: „Ще не вмерла Україна!“ Розмова йшла виключно про українські справи, особливо інтересували ся вони Українськими Січовими Стрільцями. „Не думайте, що наш нарід тут спить, казали вони, дайте йому надію, що Москалі не вернуть, то до Січових Стрільців зголосять ся зараз сотки“. З дуже приємними вражіннями розійшли ся ми по тій розмові.

Тимчасом дня 11 лютого рано приїхав з Луцька наш четарь М. Саєвич, де зголосив ся в команді. Від того дня сидить він постійно в Володимирі як начальник нашого ко-

місаріату. Сотник Вітовський має місце осідку в Ковлі при вул. Луцькій, а четарь Гаврилко в Луцьку (вулиці ще не подав нам). Четаря Саєвича прийняли в етапній команді офіцери дуже прихильно. Мене й Романкова приділено Саєвичеви, а Романюка Гаврилкови. До роботи українського січового комісаріату відносять ся тамошні австроугорські офіцери прихильно.

Перший раз виїхав в округу четарь Саєвич зі мною дня 13 лютого, а саме до містечка Любомлі. Містечко се подібне напр. до Косова, досить знищене пожежою, багато в ній Жидів, бурмістр Поляк (капітан). Школа польська, є й польський священник. Зустріли ми там галицького Українця, котрий поінформував нас про відносини, де можна сподівати ся ліпшого вербунку. Християнське населенне міста говорить чисто по українськи та симпатично згадує Мартинця. Ми були в селах: Кузнице, Головно, Нудижі, Мшанець, Городно, Скрипиці. Ми їхали возом, форшпанамі з села до села. Села не знищені, дороги дуже кепські, рідкі й далеко від сіл. Села досить порожні (в Городні, Нудижях і в Головні досить людей, а в Мшанці всі лишили ся). Попів нема ніде. Ті люде, що лишили ся, оповідали нам, що козаки силою їх виганяли. Околиця лісиста й мочаровата, земля зла, пісковата та потребує багато гною. Людей з тих сіл називають полудневі сусіди „Поліщуками“. Ходять вони в личаках з лика. Хліба мають досить, величезний бохонець коштує 34 сотики, яйця по 6 сотиків. Багато мочарів і неужитків. — У Скрипицях гостили нас мужики медом і іншими добрими річами. Так само в Головні. Побачивши інтелігента, починають говорити дуже ломаною польщиною, щойно опісля говорять по українськи. Називають себе „Малорусами“, а нашу мову „простою“. Знають, що їх край забрали колись Москалі. Неграмотних дуже багато, а й ті, що вміють читати не розуміють звичайно перечитаного, коли самі читають, тому, що перейшли російську школу та добачують у друкованім слові російщину. Але як перечитати їм з добрим українським виговором, то розуміють і тішать ся. Церкви такі, як у нас (з банями), та гарні, як писанки. Тепер богослужень нема, але люде за дозволом самі сходять ся до церков і спільно молять ся. Нарід скрізь домагаєть ся школи. Наша пісня живе ще в устах народу зовсім чиста. Тільки в салдатеьких піснях мішають уже московські слова. Про Галичину не знають нічого крім того, що тут переслідують наш нарід. Коли ми їм кажемо, що се неправда, що наш нарід має в Галичині свої школи, депутатів до думи (послів) і волю, то дуже дивують ся та радо про се слухають тим більше, як говорить ся до них по українськи. Нарід знає про Володимира Великого, про Богдана Хмельницького та про Шевченка, а декуди і про Мазепу як українського гетьмана. Можна їх дуже скоро цілком освідомити. Такі поїздки українських стрільців мають знаменитий успіх.

Дня 22 лютого виїхали ми до Калусова й околиці. Ся околиця під українським національним оглядом значно свідоміша. Тут мужики уживають навіть слова „Українці“, „Україна“. Лучають ся дуже свідомі місцеві інтелігенти. Мають українські книжки, на память знають дещо з Шевченка, інтересують ся цілим українським рухом, інтелігентніші очікують визволення України згід російської кормиги. Одначе думають, що в Галичині Українці мають меншу волю ніж у Росії та що тут нема українського руху, а є

тільки в Полтавщині й Харківщині. Дивують ся, коли їм сказати про український рух у Галичині. Знають там співати „Ще не вмерла Україна“. В сій околиці були ми в селах: Будятичі, Лішня Стара й Нова; в Новій є галицькі мужики зі Сокальщини, що зайшли там перед 25 літами; добре їм там поводить ся; вони дуже цікавили ся нашими оповіданнями про Галичину й дуже кепсько згадували „правибори“ та тішили ся, що правибори вже скасовані. Цікавили ся й самі запитували про права української мови

в Галичині, навіть жінки. Коло Калусова є також польські кольоністи, а чеські мужики віднедавна. Далше були ми в Черняхові, Осмиловичах, Морозовичах, Русовичах і Литовижі (вже на границі Галичини), Молникові, Божанці, Верхневі, Руснові і Бискупичах Шляхотських. В тих селах земля гарна й добра, люде заможні. В деяких селах казали люде: „Колиб прийшли наші війська з вашого боку й з нашого тай разом зійшли ся, то ми дали-б собі раду“.

3 Ковеля.

Чи ви бачили коли знищену країну? І хати стоять, хоч не всі, і людей трохи зостало ся, а нужда така, якої я і з роду не бачив. У ковельській окрузі всі ті люде, що тепер є по селах, то втікачі з утікачів. Здесятковані холерою та голодом — повернули вони з мінської губернії, куди їх або нагайками або страховіттями австрійських жорстокостей вигнали були Москалі. В кождому селі недостає бодай половини мешканців. Старики, баби, дівчата, молодих хлопців зовсім нема. Тих забрали Москалі або до обозу, або так з собою погнали. Майже в кождім селі половина хат стоїть пустою, саме собою розумієть ся, що все понищене, самі голі стіни. Люде застрашені всякими реквізіціями. Ви будете певно цікаві довідати ся, що то за люде, що зостали ся тут. Маю вражінне, майже певність, що в тих волостях, в котрих я побував (маціовська, старокотарська, седлицька), ніхто ніколи над тими людьми не працював. Нема дивниці, що й національної свідомости тут нема зовсім. Щоб говорити до них, заінтересувати їх тим, про що говорить ся, треба вже мати практику, набуту вже тут, на місці. Найбільший галицький агітатор і вічевий бесідник лаврів збирати не буде. Вони, — бо говорить „начальство“, — вислухають з таким спокоєм, що аж морозить, і розійдуть ся. Приїхавши в село, упереджаю, що ані коров не буду забирати, ані хлопців на фурманки, нічого злого нікому не зроблю, тільки маю їм щось сказати. До вечера зостаєть ся мені звичайно декілька вільних годин, іду в село по хатах, то жартами, то наріканнем на тяжкі часи стараю ся переконати людей, що їм нічого мене бояти ся. Звичайно се вдаєть ся мені, хоч дівчата таки не довіряють. Балакаючи з людьми, не говорю ніколи *ex cathedra*, але питаннями добуваю відповіді від них, — їм здаєть ся, що то лише вони говорять. Всякі порівняння промовляють їм найскорше до переконання. Найтяжше звичайно упорати ся з питанням: Хто ви? Перед тим питанням іде ще звичайно підготовленне до нього в роді: Як ви стрінули-б Німця от такого, що як прийде до вас, до хати, то вміє лише сказати: яйка, і якби ви вміли заговорити до нього його німецькою мовою та спитали його, хто він є, то він відповість вам: я Німець. Так само як спитаєте Мадяра, то скаже, що він Мадяр, а спитаєте Поляка, то скаже, що він Поляк. А тепер я питаю вас, от вас,

дядьку, хто ви є, що ви за людина? На се дістаю з гурту непевні відповіді менше більше такою чергою: християне, православні християне, мужики, руські, Малорусини (се найрідше), хахли, прості мужики. Тут починаєть ся найтяжша робота, вилізти з тої номенклатури. І знову треба хапати ся порівняння. Як називаєть ся, дядьку, у вас таке сотворінне, що то тягне воза, плуга, борону, а має два роги на голові? — А, звісно, віл! А може ще як инакше називаєть ся таке сотворінне? Е, таки ні! Віл тай годі. Ну то як всі воли називають ся волами, всі коні кіньми, а як я спитав вас, як ви всі називаєте ся, хто ви є, то ви мені наговорили: і християне, і православні і т. д. — Звідси доперва починаєть ся оповіданне з української історії. — Звичайно на самім початку сходки кажу, хто я та за чим у їх село приїхав. Се дієть ся двома, трьома реченнями, а щойно дійшовши до Січи, говорю ширше про Січових Стрільців, найширше говорю про них щойно при кінці, коли приходить питання: з чого пішла війна. — Майже все кінчить ся балачка тим, що вже вірять мені, що їм від мене ніякої пакости не буде. Інавігурацію того питання становлять питання всякі, на найбільш пекучі теми: що буде з весною, у них зерна, ні худоби нема. Чи за квітки за забрану худобу і збіже будуть платити? — Се найстрашнійша хвиля з цілої сходки. Не на всі питання можна їм відповісти так, щоб відповідь була для них корисна. Як трапить ся грамотний, даю деякі книжки, а за те все нічого від них не хочу, тільки одного: щоб дівчата переказали мені декілька пісень. Тоді вже й батьки кажуть донькам: „Кажі, кажі, бо се наський пан“. — У замешкалих хатах панує те, що Німець називає „eine reinliche Ordnung“ і чистота. Гостинність у них, головно тоді, коли я вже є „наський“ — дуже велика. Все, що має найлучшого, хочби останній кусок, подає на стіл. — Хочеть ся сидіти між тими людьми, їздити від села до села, або ходити й робити роботу. Вірю, що можна дуже-дуже багато зробити. Вірю, що й тої трохи роботи, що тепер робить ся, не піде надармо. . . Тут можна і треба лише таку роботу робити, усвідомлювати. В усіх селах, де я був (більше як 30), самі Українці. Поляків тільки в двох селах по одній родині (завідатель і коваль), Жидів декуди по одній родині.

Міністер-погромник.

Погром у Баку, що скінчив ся величезними революційними розрухами, пожаром джерел нафти та спиненнем довозу до армії на турецькім театрі війни, підготованне жидівського погрому урядовими циркулярами та поверненне азевцини в афері Ржевського — були останніми славними ділами го-

лови міністерства внутрішніх справ Росії — Хвостова. Та обставина, що він уступив не разом з головою кабінету — Горемікіним, показує, що правительство відступає перед Думою лише крок за кроком. Чи буде переведена цілковита реорганізація кабінету, чи вона обмежить ся лишень усуненням міні-

B. Zbrovsky

стрів, які особливо дали ся в знаки суспільним організаціям, тепер досить трудно сказати наперед. Можна думати, що за Хвостовим нарешті заберець ся і Сазонов, против якого знову гостро виступили праві націоналісти в Думі та пресі...

Передбачити уступлення Хвостова можна було вже тому, що в Думі були допущені й навіть дозволені до друку, правда, після тижневого вагання в високій мірі гострі промови опозиції против уряду, зразки яких ми навели в попередніх числах. Усуненням Хвостова правительством хоче зробити приємність не тільки російським лібералам, а й своїм західно-європейським союзникам, які з великим незадоволенням дивили ся на безмежний зріст російської реакції, котра не тільки провадила Росію від поразки до поразки, а й піддержувала досить відкрито тенденції до сепаратного миру. І не підлягає жадному сумніву, що російські ліберали привітають уступлення Хвостова не меншим одушевленням, ніж уступлення Горемікіна. Російські ліберали певно уявляють себе знов європейськими парламентарями, які примусили уступити немиле їм міністерство. Але тут і кінчить ся подібність між європейським і „російським парламентаризмом“. В той час, як в Європі на місце зваленого міністерства приходять звичайно репрезентація иншого політичного напрямку, зложена з заступників партії переможців, у Росії міняє правительством кабінети, не міняючи фактично їх політичного напрямку. Російське правительством є остільки нахабним і певним себе, а ліберали остільки слабосилі й політично невиховані, що гру зі зміною кабінетів без зміни політичного напрямку там можна було повторити вже третій раз протягом війни. А до того-ж кождий російський премер стараєть ся можливо довше лишити ся таємничою особою, від якої кожда партія може дождити чого собі бажає. В сім мистецтві Хвостов поставив безперечно всеросійський рекорд: він голосив при кожній нагоді про свою прихильність до Думи й робив усе можливе, щоб її скликати можливо пізнійше; попірав через Щедловітова, Маклакова і т. п. течію, що прямувала до сепаратного миру, а разом тим пере-

слідував жорстоко німецьких кольтоністів і до своєї політичної смерти твердив, що війна може скінчити ся тільки тоді, як Росіяне вмашерують до Берліна, і т. ин.

Комедія зі зміною міністерства не може мати такого успіху. Штюрмера яко премера стрінули вже ліберали дуже критично й непривітно, отже не можна припускати, що до Штюрмера яко до міністра заграничних справ вони поставлять ся прихильнійше, а разом з тим призначенням Штюрмера на звичайну для російського премера посаду міністра внутрішніх справ правительством показує, що се призначення не провізоричне. Таким робом у лібералів зникає надія, що реорганізація кабінету буде бодай так радикальна, як колишня організація кабінету Горемікіна після російських поразок у Польщі. Уступив Хвостов не без боротьби; перед його уступленням знову висунено питання про відрочення Думи. Погнати Думу знов до дому правительством очевидно поки-що не зважило ся, але саме вже поставлення питання такого роду являєть ся ультіматумом правительства Думі й показує, що дуже далеко правительством перед поступовим бльоком уступати не збираєть ся. Здобутте Ерзеруму дало крім того можливість Миколави Миколаєвичеві знову висунути ся на поверхню російського політичного життя й почати агітацію за розв'язанням Думи та заведенням військової диктатури. Таким робом невеликий успіх на турецьким фронті може причинити ся до поразки російських лібералів і до збільшення дезорганізації на російським західнім фронті.

Уступлення міністра-погромника може, розумієть ся, на деякий час припинити політику відкритих погромів і провокації всякого роду, але вони зробили ся в Росії остільки необхідними засобами внутрішньої політики, що ледви чи Штюрмер зможе довший час обходити ся без них. Політичні й націоналістичні погроми та провокації в Росії може припинити тільки цілковитий погром Росії на полі бою, а від сього її не урятують жадні зміни в складі правительства.

М. Троцький.

За тиждень.

(Воєнна ситуація. — Кабінет Саяандри лишаєть ся. — Знаменні слова міністра Рібо. — Уступлення Тіртіца та внесення прихильників беззлядного торпедо. — Чи можлива війна вичертання проти Німеччини).

В останнім тижні панував на всіх фронтах — з виїмкою балканського — підгрячковий стан. Значить: не було якоїсь більшої одноцільної акції ні на одній, ні на другій стороні, — пожежа битви пересувала ся і блискала повздвож усіх ліній, перекидала ся то на одну, то на другу сторону, — обі сторони хотіли артилерійським огнем „вичути“ слабі місця противника, щоб потім їх проломити. Почвірне порозуміння й сим разом не мало щастя: італійська офензива, яку зачали вже називати п'ятою битвою над Сочею, погасла в своїм п'ятім дні. Замість того перейшли австрійські війська до малої офензиви й осягнули гарні успіхи коло тольмеїнського містового причілка. У Франції були теж бої на цілім фронті, — найважнійша подія належить також до додатних успіхів Німців, — а саме здобутте горба „мертвий чоловік“ (l'homme mort) на лівім березі Маси. Отся операція, при якій попало більше число полонених (1000) в руки Німців, посуває акцію коло Вердену о поважний крок уперід.

По італійській офензиви, яка старала ся відтягнути точку тяжіння зпід Вердену, наступила російська — певно з тою самою цілю. Страшно криваво закінчила ся для Росіян отся офензива на фронті Трисвятське озеро-Постави. Німецькі війська були вже приготовані на неї й відперли її з такими великими стратами для російського війська, що перед німецьким

фронтм над нароцьким озером нараховано 9270 убитих. Страшна статистика! Чи при таким шанованню людського „матеріалу“ — (се симпатичне слово узискало собі в пресі повне право горожанства)... вистане на довго навіть такий великий „резервуар“ людей, як Росія? Певно, що ні.

Історія сеї війни — се історія пасивного героїства. Видержати як найдовше в стрілецьким рові серед пекельного гуку від експлодуючих шрапнелів, гранатів, мін — се героїство на часі. Воно страшне та вбиває своєю нечинністю і так мало, мало поплатне... В валюті слави. Тільки рідко записує теперішня історія героїство старих добрих часів, героїство акції. Воєнні події, які розіграли ся останніми днями в Устечку, оправдують сей екскурс у таку делікатну матерію. На північнім березі Дністра знаходив ся австрійський стрілецький рив, який від довшого часу боронив переходу через Дністер. Росіянам удало ся висадити мінами отсей рив на просторі 300 м. Не зважаючи на те, що позиція була зовсім розбита, держали ся жовніри серед пекельного артилерійського огню через 7 годин. Получити ся з рештою війська на полудневім березі Дністра — було неможливо, бо переправа через ріку стояла під сильним огнем. Лишало ся тільки: здати ся в полон або дістатися до найближшого австрійського відділу в Заліщиках (що граничило з неможливістю), віддаленого о 3 милі. По про-

домі російських ліній удало ся хоробрим останкам полудити ся з своїм військом. Стрілецький рів над Дністром не істнує більше... Він став гробом героїв" (З армейського приказу генерала Фляндера Бальтіна). Оборона Устечка виказала героїства обох категорій. Але людина, яка розуміє вагу крові, не може говорити навіть про героїства без глибокого смутку.

А тепер з стрілецького рову в м'яккі кулюари парламентів. В італійському парламенті дискусії відбуваються з полудневим темпераментом: не тільки опозиція видає для правительства дуже несимпатичні „міжоклики“, але й самі міністри — особливо Саландра — компромітують ся таким скрайно „парламентарним“ поведенням. Реформіст Раймондо тими словами означив політичне положення: „Теперішні міністри не опановують більше положення. На мій погляд не можна голосувати за правительством по тім, як через десять днів говорити ся проти нього. Инакше ми станемо перед парламентом або перед народом як скінчені брехуни...“ По менше більшє такій десятидневній дебаті кабінет Саландри дістає вотум довіря величезною більшістю: 394 проти 61. З того наука: політична прогноза менше певна ніж метеорологічна... Зрештою щодо Саландри завела проїноза вже другий раз. З самого початку поставили соціялісти кілька для правительства невідгих внесень, — се так поденервувало Саландру, що він загрозив закриттям парламенту. Буря обурення спала тоді на його голову, посипали ся міжоклики: „Не хочемо ніякого диктатора!“ „Так навіть в Думі не вільно говорити!“ Не вважаючи на те, що на другий день приїхав король і закликав Саландру на авдієнцію (симитом, який часто говорить про політичну бурю), — Саландра лишив ся. При останній побіді в парламенті багато помогла Саландрі розумна промова старого міністра торгівлі й рільництва Кавасолі, який дуже зручно представив усі теперішні економічні недомаганія Італії кінечним лихом, спричиненим через *vis maior*, а не кепську політику кабінету. І так підприємство С. С. і С°. (Саландра, Соніно й компанія) врятувало ся знов від банкрутства.

„Можна сказати без пустого оптимізму, що бачимо кінець війни“. Отсе слова, якими закінчив міністер фінансів Рібо свою промову в французькїм парламенті. Як розуміти ці слова? Чи мала се бути тільки лехка потїха на закінченне промови, з якої виходить, що Франція видала до кінця 1915 р. 27½ мільярдів франків на війну, — потїха, що незабаром скінчать ся ті страшні видатки. Але така розрада коштувала-б надто дорого. Всяке слово про мир вважаєть ся доказом воєнного умучення — і задля марної розради показувати Ахилеву п'яту — не виплатило ся-б. А може міністер Рібо вірить в якусь дуже успішну офензиву, яка скоро проломить ворожі fronti й заспокоїть політиків реванжу? Сього не видно з його промови. За те підчеркує він сильно оборону Вердену. Опираючи ся на отсім підчеркненню, поясняє „Arbeiter Zeitung“ (ч. 79) сим способом слова французького міністра: „Франція вважаєть се великим успіхом, коли їй удаєть ся оборонити ся перед новим німецьким напором; вона вважаєть севою воєнну завдачу

сповненою, коли здержить дальші поражки. Але вона не думає над тим і не сподіваєть ся вирвати Німеччині вибореної побіди, — вона не плянує ніякої офензиви, яка мала-б усунути німецьку інвазію... Зачинає дніти тай у Франції вкорінюєть ся переконанне, що в сій війні вже не можна нічого змінити“.

Чи в головах французьких політиків так само дніє, як у голові кореспондента? Здаєть ся, що ні.

На місце міністра війни Галієні прийшов генерал Роктому, бо найповажнійший кандидат Ліотеї відмовив ся.

Німецька політика йшла за цілий час війни рівномірним систематичним темпом, не зраджуючи ніколи Ахилевої п'яти No. 1 — воєнного умучення й Ахилевої п'яти No. 2: внутрішньої невзгоди. Час до часу тільки Лібкнехт переривав отсю гармонію Burgfrieden-у, але його дуже вигідним способом виключено поза скобки: узнано психопатом (промова Цедліца в пруськїм соймі). А що він стояв і стоїть сам самотний, — отже не дивно, що його голос не викликав надто великої дісгармонії. Аж останніми часами розгоріла ся внутрішня боротьба, яка вносить несимпатичні тони в Burgfrieden. Розходить ся про спосіб провадження війни підводними суднами. Приклонники „всесильного торпеда“ (консерватисти, центр, національні ліберали) домагають ся можливо найбільшого загострення підводної війни — правительство й інші партії займають у сїм питанню инше становище. Звідти походить димісія великого адмірала (Grossadmiral) Тірпіца — геніяльного організатора німецької флоту, який за двадцять літ своєї діяльності підніс німецьку флоту до світового значіння. Як з дискретних вісток преси можна довідати ся, Тірпіц був прихильником загострення підводної війни. На місце його покликано адмірала фон Капель. Та приклонники „необмеженого торпеда“ (всі три вище згадані партії) — поставили в парламенті три внесення за загостренням підводної війни. З офіційного коментара (бюра Вольфа) до сих внесень видно виразно становище правительства. Говорить ся в нїм про „шкідливе вражінне“, яке можуть викликати ці внесення.

Міністер Рібо сказав, що бачить кінець війни. Значить, він не вірить у війну вичерпанню, якою хоче Англія знищити Німеччину та яка мусіла-б потривати довший час. Чи загалом можливо такою війною поконати Німеччину? Капітан голяндського генер. штабу Ріддер доходить у журналі „De Militaire Spectator“ на основі докладних статистичних дат до того переконання, що се зовсім виключене. На його думку стоїть на німецьких фронтах 4 мільйони війська, а резерва має 3 мільйони. Коли приймемо, що річні страти виноситимуть стільки, що в 1915 р., значить 804.000, а що річно буде прибувати стільки новобранців, що в 1915 і 1916 рр., значить 624.000, то річний недобір виносив би 180.000. Англія мусіла-б провадити війну більше ніж 15 літ, щоб знищити німецькі резерви. А сього певно не бажає собі навіть найбільший англійський мілітарист.

Др. Н. Гаморак.

Оживленне на всіх фронтах і мирові вигляди.

Ледви блиснула весна та засвітило боже сонце, а вже війна оживлюєть ся наново, — нові бої закипають на всіх трьох головних фронтах, отже й російськїм, хоча там весни ще нема.

Цілі чотири неділі триває вже нова німецька офензива на французькїм фронті. За першим сильним ударом удало ся Німцям проломити французьку боеву лінію коло твердині Верден, у дальших боях добули німецькі війська кілька дуже важних і дуже сильних фортів на півночі і на сході від Вердену, а на північнім заході виперли Французів на лівий беріг ріки Масы.

Оборону Вердену вважають Французи тепер за головну точку своєї мілітарної честі й тому збирають там усі сили, щоб здержати німецький напір. Наслідком того розгравують ся там дуже завзяті й дуже багаті втратами бої. Воєнні критики обраховують, що Франція пожертвувала до-

тепер на оборону Вердену 27 дивізій війська, то значить яких 200 до 220 тисяч жовнірів, коли не більше! Розумієть ся, що ся рыхуба не може бути докладна, бо раз не даєть ся провірити, чи саме 27 дивізій зужито, а потім не можна напевно означити, скільки жовнірів числить тепер французька дивізія. В кождім разі, взявши на увагу те, що Французи приготовляли ся до весняних боїв дуже довго та старанно, мусимо прийняти, що дивізії були повні, а в такім випадку вище подані числа скорше будуть занизькі, ніж зависокі.

Твердиня Верден має безперечно велике мілітарне значінне, бо боронить головної сіти доріг до перворядних осередків Франції, а передусім шляху до Парижа.

Теперішня війна виказала одначе, що перед війною приписувано твердиням завелике значінне. Передвоєнна мілітарна теорія розійшла ся загалом досить далеко з тепе-

рішньою воєнною практикою. Мілітарні теоретики міркували в часах мира, що твердині саме будуть найтвердшим оріхом у майбутній війні, що війна в полі буде вічним рухом уперед, а щойно твердині будуть в силі здержати поступи ворожій оферзиви. Показало ся одначе і то на бельгійських і російських твердинях, що значінне твердинь перецінювано, а значіння стрілецьких ровів і окопів не доцінювано. З виїмкою одного Перемишля не встояла ані одна твердиня, як тільки втратила оборону полевих стрілецьких окопів і була здана тільки на свої форти та залогу. Натомісць стрілецькі окопи потрапили самі без твердинь видержувати напір ворожих армій цілими місяцями. Для ілюстрації вистане пригадати, що німецькі окопи в Франції видержують уже цілих 18 місяців цілий ряд французьких і англійських оферзив, що австро-угорські окопи відпирають уже близько рік усі зусилля Італійців. Недоцінювані теорією стрілецькі окопи спричиняють так звану позиційну війну, чи то на горбах і горах (Карпати й Альпи) чи над берегами рік (Дунаєць, Ніда, Золота Липа, Стрипа і т. д.), чи в чистім полі (галицьке Поділе), — чи на болотах і багнах — (Волинь, Поліссє).

Хоча саме ізза сеї причини Верден як твердиня має як сказано, перворядне мілітарне значінне, то ще важніше значінне політичне. Коли Німцям поведеть ся зайняти Верден, то сим вони докажуть, що ніяка мілітарна сила супроти них не встоїть і що далше триванне війни мусить довести до того, що німецькі війська будуть щораз далше вдирати ся у неприятельські області й щораз більше загрожувати своїм противникам. Як що Французи потраплять оборонити Верден, то буде стверджено, що на французько-німецькім фронті ворожі сили рівноважать ся і, як Німцям не удало ся знівечити французько-англійського опору, так тим більше не вдасть ся останнім виперти Німців з Франції, увільнити Бельгію, вдерти ся в границі німецької держави...

З отсих причин доля Вердену буде мабуть рішаюча і для далшого тривання війни, зглядно її закінчення.

Що справді так тепер справи стоять, доказує промова французького міністра фінансів Рібо, виголошена 17 марта б. р. Знаменне, що сей міністер покинув цілком дотеперішній спосіб говорення французьких міністрів. Досі говорило ся все про конечність прогнати Німців з Франції, увільнити Бельгію, знищити німецький мілітаризм і т. д., сим разом Рібо говорив тільки про конечність оборони Вердену, підносив, що успішна оборона сеї твердині буде вічною славою французької армії, доказом непереможности Франції і т. д.

Вже ся частина промови є сама для себе дуже знаменна, але ще більше знаменні слова; „Без неоправданого оптимізму можна нині сказати, що бачимо кінець війни“...

Недавно ще французькі міністри бачили кінець війни щойно на вулицях Берліна та на руїнах Німеччини; сьогодні бачуть його вже на фортах Вердену! Чи се не знак, що Франція хоче вдоволити ся таким успіхом, яким був би для неї стрим німецької оферзиви під Верденом, щоб простягнути руку до помирення? Пригадаймо собі, що ще в осени 1914 р. Франція проявляла немало охоту мирити ся, осягнувши поважні успіхи в боях над Марною та здержавши нестримний гін німецької оферзиви мало що не під мурами самого Парижа...

Якби так було поправді, то можна-б тішити ся хоча слабими виглядами на недалекий мир. Але хто зна, чи шкла, крізь які дивить ся французький міністер, не надто приближують хвилину мира, тим більше, що англійський премєр міністрів глядять у будучність цілком иншими очима, а і в инших воюючих державах не чути поважних голосів про помиренне.

В кождім разі німецька оферзива повинна-б промовити і до розуму і до почувань почвірного порозуміння. За чотири тижні Німці зайняли 360 квадратних кілометрів французької землі наново. Рахуючи по просторі, се найбільша територіяльна зміна, яка там зайшла від тої хвилі, відколи війна на французькім фронті прибрала позиційний характер. Спільні зусилля французько-англійських оферзив не були в силі досі осягнути в свою користь навіть такої незначної зміни. Як же далеко до прогнання Німців з Франції й Бельгії! Чи не шкода сил, людського життя, теплої крові й величезних грошевих утрат?

Щоб улекшити оборону Вердену, союзники Франції розпочали й собі оферзиву. Передусім Італійці поновляють досі безуспішні змагання проломити австро-угорську лінію над Сочєю і градом гарматніх куль засипують місто Горицію. Але й сим разом воєнне щастє їм не служить, противно саме австро-угорські війська роблять добрі поступи коло міста Тольмайн, випирають італійські війська з їх становищ і боронять успішно свіжо зайнятих місць від противатаків. Годі наразі сказати, чи випиранне Італійців коло Тольмайну має тільки місцеве значінне, чи може незабаром розширити ся та прибере розміри першої великої оферзиви австро-угорських військ против Італії.

З вповненнем обовязку доброго союзника припізнала ся значно Росія і сим разом. Щойно в четвертїм тижні німецької оферзиви на Верден Москалі починають свою оферзиву, щоб сим поступом допомогти Французам. Перші свої оферзивні кроки Росія поробила на бесарабськім і полуднево-галицькім фронті. Передусім гостро атакує австро-угорські становища на лівім березі Дністра коло Устєчка, а опісля розширює свою оферзиву вздовж боєвої лінії на північ. Мостовий причілок Устєчко перемінили російські гармати та міни в дослівне румовище. Розуміть ся, що австро-угорським військам не було ані можности, ані змислу боронити далше сих до нічого непридатних руїн, тому опустили дня 19 марта се містєчко. Часть австро-угорських військ переплила човнами на правий беріг Дністра, часть передерла ся через зайняте вже Москалями містєчко й получила ся з иншими військами на північ від Заліщик.

Навіть далше на північ через Волинь, Білу Русь до Курляндії оживає зачіпна воєнна робота зі сторони Росії. Наразі проявляє ся дуже енергічною стріляниною гармат, котру, здаєть ся, треба вважати за підготовленне великої оферзиви вздовж цілого фронту. Тільки на полудне від Дінабургу коло озер Трьох Святих довели ся німецьким військам відпирати приступи московської піхоти й се пішло гладко та з великими втратами для Москалів.

Годить ся ще замітити, що центральним державам прибув один новий воєнний ворог: до війни по стороні почвірного порозуміння пристала ще й Португалія. Ся молода республика з піренейського півострова заховувала ся за цілий час війни виразно ворожо, передусім супроти Німеччини. Урвав ся терпець Німеччини, як Португалія заявила, що забирає собі на власність німецькі торговельні кораблі, котрі з початком війни схоронили ся до португальських пристаней. По міжнародному праву німецькі кораблі мали повне оправданне шукати захисту в неутральних пристанях, але в португальських стрінули замість захисту очевидний рабунк. Супроти того Німеччина обявила Португалії війну. Новий союзник почвірного порозуміння надто слабій з мілітарного погляду, щоб міг заважити в далшїм перебізі війни, тим більше, що географічно лежить так далеко від Німеччини, що ся нова війна матиме вплив тільки на дипломатичні та торговельні взаємини, але до оружної стрічі мабуть не доведе.

В. Темницький.

Українці в Америці.

Українське шкільництво.

Шкільні справи серед наших емігрантів у Канаді стоять у дечім краще ніж у Злучених Державах, а тому краще,

що самі наші емігранти мають слово в шкільній управі. Шкільні округи в Канаді так поорганізовані, що на кождих пять кілометрів по фармах має бути школа. В такій окрузі

звичайно від 30 до 40 господарств, а дітей у шкільнім віці буває від 20 до 40 душ, не завжди однаково. Ті, що мешкають у шкільній окрузі, будують шкільний будинок, самі приймають собі вчителя, значить, мають вибір і можуть прийняти такого, котрий їм більше до вподоби. Державна „Шкільна Рада“ дбає тільки про кваліфікації вчителів, дає до кожної школи шкільні підручники й має нагляд над провадженням шкільної науки, посилаючи своїх інспекторів. План шкільної науки, уложений „Шкільною Радою“, однаковий для цілої провінції. Розуміть ся, що вчителі там не придержують ся його так невідлучно, як напр. у Галичині, бо мають більшу свободу й, де треба того, неконче руководять ся планом шкільної науки, а обставинами. Справами шкільної округи займаєть ся виключно трьох людей, вибраних до „Шкільного Комітету“ громадянами даної шкільної округи. Вони накладають податок, збирають його, дбають про удержання шкільного будинку, приймають учителя до школи, а з усеї діяльності подають тільки звіт про разом з своїм учителем до правительства, чи краєвої „Шкільної Ради“. Народні вчителі в Канаді залежні лишень від шкільних комітетів, а ніколи від інспектора або центральної „Шкільної Ради“; платня місячна починаєть ся від 50 доларів на місяць, залежить від кваліфікації, яку вчитель має (є три ступні), а доходить і до 100 доларів на місяць і вище. Все се відносить ся до народньої школи.

Маючи повну шкільну автономію, кожда шкільна округа має вільну руку взяти собі якого хоче вчителя, віддалити його в кожний час, навіть і серед шкільного року, коли вчитель не сповняє своїх обовязків совісно, може дати вчителю вищу платню, уладити шкільний будинок до вподоби, а також і користати з закону, який признає, що в кожній шкільній окрузі, де більшість становить якась одна народність, у школі тої округи дозволено вчити в шкільних годинах щоденно одну годину матірної мови дітей народности, яка переважає. А саме тому, що наші емігранти осіли ся масово, збитими оселями й творять чисто — українські шкільні округи, переважно завжди беруть до своїх шкіл учителів — Українців і користають із сього закону, що дотикає чужих мов.

Серед народнього вчителства в усіх трьох західних провінціях Канади, себто в Манітобі, Саскачевані й Альберті, є вже велике число народніх учителів Українців. Дістають вони освіту головню по державних учительських семінарах, вмисне заложених для виобрання нашого вчителства. Сих семінарів у містах: Брендоні, Реджайні й Верівілі не можна вважати чисто українськими, бо їх завело правительство на те, щоби знищити українство, як і всяку иншу відрубність, а вціпити в них державну й національну ідеологію, себто англійську (Канада є англійською колонією). Викладова мова в згаданих учительських семі-

нарах, як і всюди по народніх школах, англійська. По тих учительських семінарах навіть не було українських професорів, аби вивчили будучих Українців—учителів поправно писати й читати по українськи. Аж по великих клопотах, домаганнях і народніх вічах удало ся наклонити правительство, щоб до учительських семінарів допущено й професорів української мови. Власти приймають Українців—професорів дуже нерадо й тільки зносять їх під напором опінії українського населення в сій або другій провінції. До добрих сторін тих учительських семінарів треба зачислити те, що вже саме сходження разом української молодіжи в шкільній лавці, в одній інституції, є дуже корисним для нас, бо коли одні менше свідомі національно, инші будуть більше свідомі й так свідомість рік з роком вирівнюєть ся й уже не так губить ся наша молодіж, якби до сього прийшло по чисто чужих інституціях. До розбудження національної свідомости, самопізнання серед учительства, причинюєть ся також своя тамошня преса, література й ріжні дрібні видання. Те вчителство несе потім дальше набуту свідомість поміж українських дітей по всіх закутинах західних канадійських степів. У всіх трьох західних провінціях Канади є яких чотири сотні чисто українських, або з малою домішкою чужого елемента, шкільних округів, в яких управляють українські шкільні комітети. Народніх учителів—Українців, правда, немає так багато, щоб обездити всі українські округи своїми вчителями, бо вчителів там завжди недостає. Учителство в Канаді не вважаєть ся ніяким званням, а лишень переходовим станом. Найбільше вчителів приманює до себе більше поплатна торгівля та промисл, ледви котрий учитель учителює довше ніж чотири, пять літ, доки не вмотаєть ся в якийсь інтерес. З тої причини народне шкільництво стоїть низько в західній Канаді, бо завжди недостає досвідчених і добре вишколених учителів. Учителюк Українок є дуже мало, немає навіть 2% серед українського народнього вчителства. Між Англійцями знову процентове відношення відворотне, в них далеко більше учителюк ніж учителів. Причина сього явища те, що наші емігранти нерадо посилають своїх доньок до вищих шкіл.

Середніх шкільних заведень, як гімназій, ліцеїв і т. ин. не мають Українці в Канаді, а не мають їх поки-що тому, що дотепер не з'організували ніяких тривких загальнонародніх організації. Роблено вже там нераз заходи основувати приватні бурси, та заходи вдавали ся лишень частинно, або зовсім ні, а все через простір і розсипаність осель. Все-ж-таки є добрі вигляди в Канаді, що шкільна справа серед наших емігрантів поліпшить ся в будучности, бо контингент українського народнього вчителства росте з кожним роком.

О. Кириленко.

(Далі буде).

Вісти.

Президія „Союзу визволення України“ просить Українців на зайнятих українських землях подавати їй як найдокладніші вістки про всякі тамошні обставини, зокрема про прояви українського життя.

Редакція просить полонених Українців присилати їй свої писання, вірші та статі.

Вимовний факт. Окружний командант Луцька п. Урбанський зібрав 2000 К не на Українських Січових Стрільців, а на — польський легіон.

Полонені-Українці одного з таборів до Українських Січових Стрільців. Прохаємо Шановну Редакцію, аби через посередництво Вашого поважного часопису ми могли висловити подяку за різдвяні привіти Українським Січовим Стрільцям: Дорогий був нам Ваш відгук і як багато нових думок, світлих надій принесла нам Ваша стрілецька вість. Дякуємо щиро. Скатертю Вам дорога аж до золотоговерхого Києва, до Славутиці Дніпра, до Тарасової могили! Ви за Україну, Україна за Вас, пам'ятайте се на кожнім кроці. Всіх в окопах товаришів вітаємо. Щастя Вам, Боже, зіставайтесь здорові та не забувайте і за нас.

Українська школа в Володимирі Волинським. Пише нам д. П.: „На просьбу жителів Володимира Волинського відкрити приватну українську чотирикласову міську школу галицького типу з трьома мовами, внесена тутешнім „Народнім Комітетом“ коло 20 лютого, прийшла відповідь на руки голови комітету д. Євгена Черановського, що дозволяє відкрити чотирикласову приватну школу в Рилівцях з українською, німецькою та польською мовою. Рилівчичі се одно передмістя Володимира Волинського при луцькій дорозі. Дім, призначений магістратом на школу, знаходиться майже перед містом. Школа, хоч не зовсім по бажаному, дозволена. Треба тямити, що в сих днях спроваджено тут з боку Поляків 3 сестри-учительки й науку вже розпочато в польській школі. Ми нічого не маємо. Книжки, зошити й учителів (учительок) бодай двох зараз треба тут доставити. Засобів наразі тут ніяких не буде. Тут дві учительські сили маємо на місці (учитель і учителька), хоч ліпші були-б з Галичини, а для тутешніх позамісцевих сил створити окремі однокласові школи, о що также увійде незабаром одно поданне.“ До вістки нашого кореспондента додамо, що права згаданих трьох мов треба так розуміти, що українська мова є викладавою, а німецька й польська тільки шкільними предметами. Знаємо також, що багато Українців-учителів у Відні й деінде нудить світом, не маючи ніякого заняття.

3 Полтави. При кінці минулого року та з початком бїжучого зроблено декілька трусів серед полтавських дїдичів, підозрілих в українських симпатіях. Спочатку зроблено трусу у подільським маєтку земельного власника-дворянина, старожильця Михайла Ганька. В часі трусу забрано між иншим: ікону часів Петра, старий малюнок з українською написом, оцінювану власником на 1000 рублів, портрет гетьмана Мазепи (російського видання), етнографічну карту Буковини (видання Імператорської Академії Наук) і українські початкові підручники галицького видання. Потім зроблено трусу в Е. Ганька, помічника полтавського повітового предводителя дворянства, члена полтавської губернської земської управи таї у Павла Ганька, мирового судді полтавського повіту.

Восьма виставка образів київських малярів. Дня 27 лютого відкрито в київським міським музею восьму виставку образів київських малярів, між котрими стрічаємо й імена українських малярів: Бурачка, Галимського, Красицького, Кричевського, Мурашка і ин.

Драми Винниченка на московській сцені. В Москві в театрі Незлобіна виставляють ся драми Винниченка „Брехня“ та „Розпята“, а в драматичнім театрі виставляється драма того-ж автора „Чорна Пантера“.

Політичний засуд. У київським вовно-окружнім суді розбирала ся справа шістьох осіб, обжалованих за належання до російської соціально демократичної робітничої партії. Усіх обжалованих засуджено на каторгу: міщанина Вас. Руданського на чотири роки, Р. Іцковського на 6 літ, селянина П. Скачка на 4 роки, міщанина Ол. Ластовського на 5 літ, Б. Маргуліса й І. Крейсберга на 2 роки й 8 місяців.

Памяти О. Русова. Тими днями відбуло ся в Саратові під проводом проф. К. Воблого засідання економічного това-

риства, на яким виголосив реферат Н. Волжин про покійного професора О. Русова. Референт подав характеристику та світогляд небіщика й спинив ся довше над його науковою діяльністю.

Слідами Українських Січових Стрільців (Вражіння, думки і документи). Під сям заголовком вийде в половині квітня заходом і накладом „Союзу визволення України“ велика книга д-ра Осипа Назарука. Буде се найбільший твір про Українських Січових Стрільців, виданий досі, і багато ілюстрований. Ціну подасть ся пізнійше. Книжку можна замовляти в адміністрації видань „Союзу визволення України“, Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, Tür 6, евентуально в „Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10.

Краснов. Що тепер діється в Росії? Друге видання. Стор. 16. Ціна 10 сот. Друге незмінене видання показує, що брошура найшла широкі круги читачів. Найкраще замовляти більше число примірників.

До Українців офіцерів і вояків.

Президія Союзу визволення України в порозумінню з Президією Загальної Української Ради звертається ся отсим до означених низше осіб з проханням подати задля одної національної справи свої адреси Союзови в. Укр. (Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, Tür 19):

1. Офіцерів Українців ополчення віку від 43 до 55 років, кваліфікованих асентерунковими комісіями як „нездібні до ношення зброї“. З молодших літ можуть бути лишень інваліди, цілком нездібні до фронту, але здібні до иншої служби.

2. Підофіцерів таких самих кваліфікацій, як вище, тільки бажано, щоб мали технічні кваліфікації (ремісники, майстри, зрештою й селяне). Мусять добре володіти німецькою мовою.

3. Простих вояків, або тих, що мають початкові військові ранги, в тім самім віці, як і вище, й так само нездібних до фронту, людей інтелігентних (гімназійні вчителі, народні вчителі, люде вільних професій), готових безкорисно віддати ся ідейній культурній праці серед народньої маси.

Усіх, хто відгукнеть ся на сию оповістку, просимо подати крім своєї адреси і військових кваліфікацій, докладні особисті кваліфікації, місце постійного мешкання перед асентерунком, а також по можливости покликати ся на знайомства з кимсь з політиків (посли до парламенту чи сойму і т. ин.).

Зміст: Сліпі і прозрілі. — Др. Евг. Левицький. Листи з Німеччини. III. — С. Чилингировъ. Тарас Шевченко. — О. Грицай. Тарас Шевченко (з болгарського рукопису). — Лев Ганкевич. Памяти Пегка Тодорова. — У. С. С. Ю. Шкрумеляк. Хрести. — Наш альбом: У. С. С. Ю. Шкрумеляк. Іронія. Зневіра. — В. Ленкий. Донит стрільця. — В. Атаманюк. До дівчини. Плач неба. — У. С. С. Лу. Лу. Мій спів. На чатах. — II. Вісти з Волині. — III. З Волині. — Представники У. С. С. на зайнятих укр. землях. — В. З Ковеля. — М. Троцький. Міністер-погромник. — Др. Н. Гаморак. За тиждень. — В. Темницький. Оживленне на всіх фронтах і мирові вигляди. — Ор. Кирилєнко. Українці в Америці (далі). — Вісти: Вимовний факт. Календарна реформа еп. Хомишина. Полонені-Українці одного з таборів до У. С. С. Укр. школа в Володимирі Волинським. З Полтави. 8-а виставка образів київ. малярів. Драми Винниченка на моск. сцені. Політичний засуд. Памяти О. Русова. Слідами У. С. С. До Українців офіцерів і вояків.

Відповідає за редакцію: Волод. Біберович.
З друкарні Адольфа Гольцшавена у Відні.